

**РЕФЛЕКСИВНИЯТ ПОДХОД В КОНТЕКСТА
НА ИНТЕРКУЛТУРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ
(ОТЗИВ ЗА КОЛЕКТИВНАТА МОНОГРАФИЯ¹ „РЕФЛЕКСИВНИЯТ
ПОДХОД. ЕТНО-ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИ ПРОЕКЦИИ И
ПАРАДИГМИ (НАУЧНИ ПРИНОСИ В ПЕРИОДА 1990 - 2023)“)**

гл. ас. д-р Станислав Пандин
Тракийски университет – Стара Загора

Резюме. Настоящата статия е отзив за колективната монография „Рефлексивният подход. Етно-психолого-педагогически проекции и парадигми (научни приноси в периода 1990 - 2023)“, която представя теоретични и практико-изследователски научни приноси, свързани с историко-философските и етнопсихологическите аспекти на рефлексията. Представени са научни факти за възникването и приложението на рефлексивния подход в българското и казахстанското образователно пространство. В текста са поместени научни изследвания в периода 1990 - 2023 г. чрез защитени докторски дисертации на докторанти от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ в интегралната област на социологията, антропологията и хуманитарните науки. В най-обща план монографията представя пред научната общност теоретични и изследователски приноси, свързани с достойнията на българската рефлексивна школа в широката област на етно-психолого-педагогиката и в частност реализирани чрез докторска програма „Етнопсихология на образователното взаимодействие“. Всички защитени докторски дисертации в посочения период представляват научна иновация спрямо разработването на рефлексивни модели в теоретико-емпиричен и емпирико-теоретичен план, отнасящи се до всички етапи на образованието (предучилищно образование, училищно образование, висше образование). Българската научна рефлексивна школа се разгръща в полето на интеркултурното образователно взаимодействие като научните приноси, които представя школата „проектират етно-психолого-педагогически парадигми по целеполагащи аспекти на рефлексията (Колева, И., 2024: 9). За начало на научните изследвания в новата научна област „етно-психолого-педагогиката“ се счита периода 1986 – 1990 година, която впоследствие е разгърната на концептуално равнище (Колева, И., 1990 – 1993). В теоретичен план представената монография е подходяща за студенти на всички равнища на висшето образование в България и Казахстан, обучавани в следните специалности: „Етнология и културна антропология“, „Педагогика“, „Психология“, „Социални дейности“, „Социология“, „Културология“, „Социална педагогика и социално дело“. Монографията е подходяща и за всички специалности, които съдържат в своите учебни планове

---

¹ Автори на колективната монография: Ирина Колева, Анелия Андреева, Галина Богомилова, Георги Богданов, Елена Витанова, Калоян Ангелов, Лало Каменов, Маншук Курманбекова, Мирена Легурска, Петър Зарев. Съставители на монографията: Ирина Колева, Калоян Ангелов. Колективната монография е с обем 246 страници. Издател: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2024 г.

курсове по: етнопсихология, етнопедagogика, интеркултурно образование, педагогическо взаимодействие в мултикултурна среда, интеграция и малцинства, ранно детско развитие, андрагогика, гражданско образование. В емпиричен план представената монография е подходяща за студенти и специалисти (педагози, студенти, университетски преподаватели), които работят или изследват интеркултурната образователна среда (Колева и др., 2024).

Ключови думи: *рефлексивен подход, образователно взаимодействие, етнопсихология, етнопедagogика*

THE REFLEXIVE APPROACH IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL EDUCATION

(BOOK REVIEW OF A COLLECTIVE MONOGRAPH² ENTITLED:
„THE REFLEXIVE APPROACH. ETHNO-PSYCHOLOGICAL-
PEDAGOGICAL PROJECTIONS AND PARADIGMS
(SCIENTIFIC CONTRIBUTIONS IN THE PERIOD 1990 – 2023)“)

Assist. Prof. Stanislav Pandin, PhD
Trakia University – Stara Zagora

Abstract. The monograph presents theoretical and practical-research scientific contributions, in relation to the historical-philosophical and ethno-psychological aspects of the reflection. Scientific facts are presented about the emergence and application of the reflexive approach in the Bulgarian and Kazakh educational space. The monograph presents scientific research in the period 1990 – 2023, through defended doctoral theses of doctoral students from Sofia University "St. Kliment Ohridski" in the integral field of sociology, anthropology and human sciences. In general terms, the monograph presents to the scientific community theoretical and research contributions related to the achievements of the Bulgarian reflexive school in the broad field of ethno-psychological-pedagogy and implemented through the doctoral program „Ethnopsychology of educational interaction“. All defended doctoral dissertations in the indicated period represent a scientific innovation in the development of reflexive models in a theoretical-empirical and empirical-theoretical plan, relating to all stages of education (preschool education, school education, higher education). The Bulgarian scientific reflexive school is developing in the field of intercultural educational interaction, as the scientific contributions presented by the school „project ethno-psychological-pedagogical paradigms on purposeful aspects of reflection (Koleva, I., 2024: 9). The period 1986 – 1990 is considered the beginning of

---

² Authors of the collective monograph: Irina Koleva, Anelia Andreeva, Galina Blagomilova, Georgi Bogdanov, Elena Vitanova, Kaloyan Angelov, Lalo Kamenov, Manshuk Kurmanbekova, Mirena Legurska, Petar Zarev. Compilers of the monograph: Irina Koleva, Kaloyan Angelov. The collective monograph has a volume of 246 pages. Publisher: University Publishing House „St. Kliment Ohridski“, 2024.

scientific research in the new scientific field „ethno-psychological-pedagogy“, which was subsequently developed at a conceptual level (Koleva, I., 1990 – 1993). Theoretically, the presented monograph is suitable for students at all levels of higher education in the Republic of Bulgaria and Kazakhstan, studying in the following specialties: „Ethnology and Cultural Anthropology“, „Pedagogy“, „Psychology“, „Social Activities“, „Sociology“, „Culturology“, „Social Pedagogy and Social Work“. The monograph is also suitable for all specialties that contain in their curricula courses in: ethnopsychology, ethnopedagogy, intercultural education, pedagogical interaction in a multicultural environment, integration and minorities, early childhood development, andragogy, civic education. Empirically, the presented monograph is suitable for students and specialists (pedagogues, students, university professors) who work or research the intercultural educational environment (Koleva et al., 2024).

Keywords: *reflexive approach, educational interaction, ethnopsychology, ethnopedagogy*

ВЪВЕДЕНИЕ

Монографията представя етнопсихологически и етнопедагогически модели за приложение на социални, културологични и образователни технологии и практики по рефлексивния научен подход. Студиите представят теоретични и изследователски/емпирични приноси на българската научна рефлексивна школа в областта: етно-психолого-педагогика. Нейното начало датира от 1990 г. с първата защитена докторска дисертация върху рефлексивния подход в интеркултурна/междуетническа среда у нас (Колева И., 1990).

Това е вторият том от поредицата монографии / Библиотека: „Етнопсихология и образование“ (Колева И., 2008). Монографията доказва научната иновативност на разработените и успешно защитени докторски дисертации в периода: 2013 - 2023 г. Анонсират се научни и практически приложни иновации, отнасящи се до и/или във връзка с внедряването на теоретико-емпирични и емпирико-теоретични рефлексивни модели на всички етапи от обучението.

Структурно-научни проекции и парадигми са представени от български и чуждестранни учени, доказали своята иновативност и значимост. Всички те имат образователна и научна степен „Доктор“. Част от тях са били докторанти на самостоятелно обучение в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (М. Легурска, Г. Благомилова). Друга част от тях са били редовни и задочни докторанти в докторски програми на СУ „Св. Климент Охридски“ (Г. Богданов, А. Андреева, П. Зарев, Е. Витанова, Л. Каменов, К. Ангелов). Повечето от тях защитават дисертации в докторската програма „Етнопсихология на образователното взаимодействие“. Представена е и казахстанската научна школа на Казахския национален педагогически университет „Абай“ (М. Курманбекова). Всички научни приноси на българската рефлексивна школа са в обхвата на межкултурното образователно взаимодействие и проектират етно-психолого-педагогически парадигми според целенасочените аспекти на рефлексията.

ЕКСПОЗИЦИЯ

Монографията включва емпирико-теоретични и теоретико-емпирични модели на рефлексивната ценностно-ориентирана политика в системата на предучилищното, училищното и висшето образование в Република България и Република Казахстан. Моделите представляват различни проекции на рефлексивния подход.

✓ **Рефлексивният подход. Етно-психолого-педагогически проекции и парадигми (научни приноси в периода 1990 - 2023 г.) / И. Колева.**

Това е въвеждащата глава в монографията. Авторът запознава читателя със защитените докторски дисертации в периода 2013 – 2023 година, които представляват теоретико-емпирични и емпирико-теоретични модели по рефлексивния подход в контекста на интеркултурното образование в Р България. Те представят разработени, апробирани и внедрени:

- Серия от дидакометрични методи за установяване на равнищата на знания на деца, ученици и студенти, на заинтересовани страни, местна власт и граждански организации;
- Парадигми на национални стратегически директивни документи на всички етапи на образование;
- Технологии на основни и допълнителни форми на педагогическо взаимодействие на всички етапи на образование (предучилищно образование, училищно образование, висше образование) по рефлексивния подход;
- батерия от интерактивни и иновативни методи за обучение на деца, ученици и студенти;
- Рефлексивният подход в условията на интеркултурна образователна среда е представен чрез извършване на цялостна рефлексивна картина на неговото приложение (Р България и Р Казахстан); подчертана е теоретическата значимост на извършените изследвания в план етнопедагогика и етнопсихология;
- Изведени са иновативни и авторски виждания на интеркултурни парадигми в научната школа по етно-психолого-педагогика.

✓ **Рефлексивна педагогическа технология по правата на детето / М. Легурска.**

Авторът апробира иновативна педагогическа технология по правата на детето в основни форми на педагогическо взаимодействие както и педагогически инструментариум за изследване на постиженията на детето в условията на детската градина. При апробиране на педагогическата технология са анализирани интерактивни педагогически методи и техники. Извършена е класификация, въз основа на която се избират онези методи и техники, които способстват за формиране на равнища на знания за правата на детето на 5–7-годишна възраст. Равнището на знания на 5–7-годишното дете за неговите права се постига като се очертават границите на познавателното съдържание по

гражданско образование в предучилищна възраст, с неговите интегративни компоненти: знания, умения, отношения и ценности. М. Легурска разработва и апробира авторско познавателно съдържание по правата на детето. В тази връзка авторът разработва и методологични основи на гражданското образование в предучилищна възраст (подготвителна група). Изведените методологически основи са изследвани дълбочинно както на равнището на образователната система в Р България, но и с оглед на общоевропейските измерения. В условията на детската градина авторът разработва и обосновава необходимостта от преосмисляне на цели, съдържание и използвани основни форми на педагогическо взаимодействие по гражданско образование като извежда техните нови аспекти. Авторът очертава необходимостта от усъвършенстване на теорията за гражданското образование и извежда авторски изследователски приоритети в тази област.

Методология: автодидактична игра, графично моделиране, действено моделиране. Използвани статистически методи: клъстерен анализ, SPSS. В констатиращия етап на дисертационното изследване са диагностицирани 186 деца на възраст 5–7 години (експериментална група – 92 деца; контролна група 94 деца).

✓ **Педагогическа технология на развлечението в междуетническа среда (в условия на детска градина) / Г. Благомилова.**

Авторът разработва и апробира *развлечението* като допълнителна форма на педагогическо взаимодействие в условията на детската градина в междуетническа среда. Върху примера на регион Шумен са изследвани и изведени методологическите основи на образованието в междуетническа среда. Районът не е избран на случаен принцип, той е представителен по отношение на етническото многообразие в Р България. Ето защо именно в това населено място изследователят извършва рефлексивна картина на типологията на българското, турското и ромското семейство. Г. Благомилова дообогатява теорията за образованието в междуетническа среда като извежда своите изследователски приоритети. Дисертационният труд представя разработена и апробирана технология на развлечението, подобряваща социокултурната компетентност на детето на 5-7-годишна възраст в условията на детската градина. В съответствие с проекта за държавен образователен стандарт по предучилищно и интеркултурно образование на територията на Р България авторът разработва и апробира разпределение на познавателното съдържание по авторска програма за предучилищно образование, наименувана „Аз променям света“ (Колева, И., 1997).

Методология: 1) специализиран дидактометричен тест за установяване на нивото на знания на децата относно недискриминацията в определени нейни аспекти; 2) Въпросник на И. Колева относно взаимоотношенията в семейството и нагласите за толерантност и недискриминация в рамките на семейна среда (серия от психологически тестове); 3) клъстерен анализ. Използван ста-

тистически метод за анализ на данните е t-тест на Стюдънт и по конкретно – серия от t-тестове за проверка на хипотезите за стимулиране на междуетническа толерантност по всички показатели. В констатиращия етап на дисертационното изследване са диагностицирани 304 деца на възраст между 5-7 години (контролна група – 98 деца; експериментална група – 206 деца).

✓ **Етнопсихологически аспекти на социално-образователните функции на Фейсбук у нас (2008 – 2013) / Г. Богданов.**

Авторът разработва оригинален етнопсихологически теоретико-емпиричен модел за интервенции срещу наличието на дискриминация във Фейсбук. Определя етнопсихологическите условия за реализиране на превенция на дискриминацията сред ползващите социалната мрежа спрямо социално-образователните функции на мрежата в периода 2008 – 2013 година. За същия времеви период определя социално-образователните функции на Фейсбук с неговите етнопсихологически аспекти. Г. Богданов извършва оценка на доверието към онези институции, които работят по въпросите на дискриминацията спрямо социално-образователните функции на социалната мрежа Фейсбук на територията на Р България. За целта е извършено типологизиране на поведението на около 1300 потребители на Фейсбук. Авторът доказва по научен път наличието на обратна и съществена връзка между отделните личностни черти сред българските потребители на Фейсбук, в следния план: личностна рефлексия и поведение на потребителите във връзка с наличието на стереотипни публикации спрямо ромската етническа общност.

Методология: в основата си дисертационният труд се фокусира върху изследване на ролята на личността в контекста на използването на Интернет, позовавайки се на петфакторния модел (Голдберг, 1990). Използвани методи: функционален анализ, сравнителен анализ. В експерименталната част на дисертационното изследване е извършена типология на поведението на 270 респонденти в социалната мрежа Фейсбук спрямо публикации, касаещи ромската етническа общност и отношението на респондентите по въпросите на дискриминацията.

✓ **Етнопсихологически модел на рефлексивна картина за квалификация на учителя / А. Андреева.**

В системата на училищното образование, спрямо Закона за предучилищното и училищното образование на Р България, авторът разработва и апробира емпирико-теоретичен модел за поддържаща квалификация на учителя – извършва се функционален анализ на държавни образователни стандарти. В динамика и дълбочина е изследван конструкта „квалификация на учителя в интеркултурна образователна среда“. По отношение на педагогическите технологии както при учителите, така и на равнището на управление на образователната система, са установени елементи на интелектуална рефлексия. В системата на образователното взаимодействие в интеркултурна среда А. Андреева разработва и апробира концептуална рамка за тематична (поддър-

жаща) квалификация на учителя. В тази връзка авторът разработва диагностичен инструментариум за емпирично проследяване на квалификацията на учителя в условията на интеркултурна образователна среда, което има за цел да установи рефлексивното равнище на знания на учителя. Посредством системния и рефлексивния подходи в контекста на квалификацията на учителя, който работи в интеркултурна образователна среда, е апробирана етнопсихологическа рефлексивна технология за въздействие върху управленското ниво за квалификация на учителя.

Методология: в основата си дисертационният труд се фокусира върху процеса на моделиране като метод за стимулиране на рефлексивното мислене. Инструментариум: функционален анализ на образователни практики в сферата на интеркултурното образование, SWOT анализ. В констатиращия етап на дисертационното изследване е извършено проучване на 950 учители. В експерименталната програма са обучени 4111 учители от всички училища в Р България за повишаване на равнището на професионална компетентност по отношение на педагогическата и методологическата работа с ученици в интеркултурна среда.

✓ **Рефлексивен модел на учителя за социокултурната компетентност / П. Зарев.**

Авторът разработва и апробира емпирико-теоретичен модел спрямо социокултурната компетентност на учителя и съобразно Закона за предучилищното и училищното образование и съпътстващите го държавни образователни стандарти. Разработва оригинални етнопедагогически показатели за социокултурна компетентност на учителя, които са и апробирани в образователна среда. Във връзка със социокултурната компетентност на учителя дисертацията представя серия от типови рефлексивни задачи за формиране на посочената компетентност. В условията на интеркултурна образователна среда е проведено рефлексивно обучение с учители и спрямо неговата ефективност е апробиран вариант на диагностичен срез. В дисертацията са поместени качествени и количествени показатели за социокултурна компетентност на учителя в българското образование. Текстът представлява парадигма на рефлексивен модел спрямо социокултурната компетентност на учителя в българското образователно пространство по отношение на образователното взаимодействие.

Методология: научен експеримент, който обхваща общо 4111 педагогически специалисти, работещи в интеркултурна среда. Инструментариум: SWOT анализ, евристични методи, методи за творчески решения, ситуационни и психотехнически игри, казуси. В експерименталната част са обучени 4111 учители и други педагогически специалисти от училища в Р България за формиране на знания, умения и компетентности за работа в интеркултурна среда.

✓ **Съвременни интеркултурни образователни програми за етнографски и исторически музей в България** / Е. Витанова.

В контекста на музеологията и етнопедагогиката авторът извършва научен анализ на интеркултурни образователни програми за етнографския и исторически музей в Р България. Методологията на научното авторско изследване се разгръща на следните равнища: философско, етнопедагогическо и етнопсихологическо. При разработването и апробирането на съвременни интеркултурни образователни програми в този аспект е научно обоснована тезата за внедряване на рефлексивния подход. В контекста на въвеждането на актуални образователни програми е адаптиран теоретичен графичен модел на етапи на рефлексивна етнопедагогическа технология. По отношение на рефлексивния подход е адаптиран вариант на диагностичен инструментариум. На базата на богатия професионален опит на автора – в план образователна политика, в дисертацията е представена лична рефлексивна техника.

Методология: интердисциплинарен подход; комбинирани са изследователски методи от социологията, етнологията, антропологията и педагогиката. Извършен е функционален анализ на културни политики на съвременни образователни програми за етнографския и исторически музей в България; метод интервю. В изследването участват 435 ученици от 14 училища в интеркултурна образователна среда на територията на Р България.

✓ **Рефлексивна картина на дискриминационните фактори в сферата на средното образование (2012 - 2017)** / Л. Каменов.

Позовавайки се на рефлексивния подход авторът надгражда четири емпирико-теоретични модели, насочени към превенция на дискриминационните фактори в сферата на средното образование в Р България. Определени са етнопсихологическите условия за превенция на дискриминационните фактори в сферата на българското средно образование и на тази основа авторът разработва графичен и текстови модел. В периода 2012 – 2017 година е анализирана и представена в дълбочина рефлексивната картина на българското средно образование с нейната етнопедагогическа специфика. За разработване на моделите Л. Каменов извършва функционален и SWOT анализи на дискриминационните фактори в сферата на средното образование в България в етнопедагогически план спрямо прилагането на стратегически и директивни документи в посочения период. На тази основа авторът типологизира причините за възникване на дискриминационни прояви както в интеркултурна, така и в монокултурна образователна среда. Анализирани са причините и предпоставките за наличие на дискриминационни прояви в сферата на българското средно образование в посочения период като са набелязани мерките за превенцията им в план етнопсихология. В емпиричната част е извършена оценка на доверието към институциите, които работят по въпросите на дискриминацията. След 2016 година, когато влиза в сила Закона за предучилищното и училищното образование, са изследвани нагласите и информираността на обра-

зователни експерти във връзка с проявата на дискриминационни фактори в сферата на средното образование. Също така са изследвани нагласите и информираността на педагогически специалисти (учители и директори на училища). Във връзка със заемането на специфична професионална длъжност (зам.-председател на Комисията по дискриминация на Р България) Каменов представя лична рефлексивна техника по въпросите, касаещи недопускането на дискриминация.

Методология: дисертацията е базирана на рефлексивния и хронологичния подходи. Извършени са функционален анализ и SWOT анализ на дискриминационни фактори в сферата на училищното образование в България. Използвани изследователски методи и техники са: 1) описание на отделен случай; 2) лична рефлексивна техника; сравнителен анализ; 3) полуструктурирани интервюта с експерти в сферата на училищното образование, работещи по въпросите на образователната интеграция и правата на човека; 4) въпросник за експерти в областта на училищното образование (университетски преподаватели, представители на НПО сектора, директори на училища). Размер на извадката: 134 респонденти; в изследването участват 81 образователни експерти и 53 педагогически специалисти (учители и директори на училища).

✓ Етнопсихологически модел на координационно-образователни политики в България (1989 – 2019) / К. Ангелов.

По отношение на образователната интеграция на ученици от ромската етническа общност в Р България авторът разработва етнопсихологически рефлексивен теоретико-емпиричен модел на координационно-образователни политики в страната. В теоретичен план са представени образователните политики в областта на межкултурното образование посредством адаптиран теоретичен модел. Теоретичният анализ съдържа етноложки и етнопедагогически източници, представящи спецификите на ромската етническа общност на територията на България. Представен е SWOT анализ на нормативни и пожелателни документи както в български, така и в европейски контекст, които имат пряка връзка с училищното образование в периода 1989 – 2019 година. Вторият вид анализ, който е представен в дисертацията е функционалният анализ по отношение на прилаганите образователни политики в България в посочения период. В емпиричен план е проведено включено наблюдение, което представя рефлексивна картина на срещаните трудности за реализиране на образователната интеграция на децата и учениците от ромската етническа общност. По отношение на интеркултурната образователна среда (в която се интегрират децата и учениците) е разработен диагностичен инструментариум за емпирично изучаване на компетентностите (личностни и професионални) на педагогически и непедагогически специалисти. Във връзка с приложението на държавния образователен стандарт по интеркултурно образование (Наредба №13) както и образователните политики на Министерство на образованието и науката по отношение на образователната интеграция на ромите

в интеркултурна среда е извършено диагностично проучване на национално равнище сред педагогически и непедагогически специалисти, както и сред заинтересованите страни. Във връзка с образователната интеграция на учениците авторът провежда дълбочинни интервюта с държавни експерти, директори, експерти от неправителствения сектор и др. на територията на цялата страна. В областите София, Бургас, Пловдив и др. (по отношение на педагогическата дейност по межкултурно образование) в емпиричен план са анализирани данни от проведени въпросници сред педагогически и непедагогически специалисти на територията на единайсет училища. К. Ангелов извършва дълбочинен анализ на проведените интервюта, които очертават и осветляват въпросите на образователната интеграция на учениците от ромски произход в Р България. За успешното внедряване на рефлексивния подход в страната по отношение на координационно-образователните политики са предложени мерки за превенция на етнопсихологическите пречки в това отношение.

Методология: текстът се базира на етнографския подход, системния подход, рефлексивния подход. Извършени са: SWOT анализ, теоретичен анализ на етноложки източници, емпиричен анализ на процеса на образователна интеграция на ученици от ромски произход в България. Размер на извадката: 1) от въпросниците – 276 респонденти (112 души са родители от етнически общности; 164 анкетирани са педагогически специалисти в системата на предучилищното и училищното образование); 2) от дълбочинните интервюта – 50 респонденти (директори на училища и детски градини, центрове за подкрепа за личностно развитие и регионални центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование).

✓ **Подготовка на бъдещия педагог-психолог за включване на подрастващи в проектно-изследователски дейности** / М. Курманбекова.

Авторът разгръща семантичния обем на понятията „проектно-изследователска дейност на учениците“, „подготовка на бъдещия педагог-психолог за мотивация на учениците относно извършване на проектно-изследователска дейност“ и др. Дисертационният труд представя разработен и апробиран структурно-съдържателен модел, който е насочен към стимулиране на мотивацията на учениците за извършване на проектно-изследователска дейност във връзка с подготовката на студентите. Представеният теоретико-емпиричен модел е с конституирани критерии, показатели и равнища в контекста на мотивирането на ученика към извършване на проектно-изследователска дейност. Процесите на готовност на ученика в този аспект и необходимата компетентност на студента (бъдещ педагог-психолог) са представени чрез научно обоснована взаимовръзка. М. Курманбекова разработва оригинална методика за формиране на готовността и на студента (бъдещ педагог-психолог) спрямо мотивирането на ученика за извършване на проектно-изследователска дейност в рамките на образователната институция. В процеса на екс-

перименталната програма е доказана надеждността и валидността на методиката.

Методология: дисертацията се основава на рефлексивния подход (като психологически). Използвани методи (диагностични, образователни и теоретични, образователни и практически): дискусия, описание на случаи, брейн-сторминг, ролеви игри, тренинги. Размер на извадката: 273 ученици от гимназиален етап на училищното образование (8 – 9 клас) в 4 училища на територията на гр. Актобе и гр. Алмати. В експерименталната работа вземат участие 119 студенти от 3 и 4 курс, направление „Педагогика и психология“ на Казахския национален педагогически университет „Абай“ (Kazakh National Pedagogical University „Abai“) и Актюбинския регионален университет „К. Жубанов“ (Aktobe Regional University „K. Zhubanov“).

ДИСКУСИЯ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Структурата на представения текст се различава от обичайната в научните публикации, което се дължи на специфичните изисквания към т. нар. *научен отзив*, който се различава съществено от рецензия на книга или класическа научна публикация и чиито стъпки за критично обсъждане, анализ и оценка на научна монография са спазени. В емпиричен план монографията, озаглавена: „Рефлексивният подход: етнопсихолого-педагогически проекции и парадигми (научни приноси в периода 1990 – 2023)“ е предназначена за студенти и специалисти, работещи в моно- и интеркултурна образователна среда. Тя представя етнопсихологически и етнопедагогически модели, които могат да бъдат приложени към социални, културни и образователни технологии и практики, използвайки рефлексивния подход. В теоретичен план целевата аудитория на монографията са студенти от бакалавърска и магистърска степен и докторанти в следните области: „Етнология и културна антропология“, „Психология“, „Социални дейности“, „Социология“, „Културология“, „Социална педагогика и социално дело“, както и всички университетски дисциплини, които включват курсове по: етнопсихология, етнопедагогика, интеркултурно образование, педагогическо взаимодействие в мултикултурна среда, взаимодействие с малцинства, ранно детско развитие, андрагогика, гражданско образование и др., отнасящи се до етно-психолого-педагогическия профил на етническите общности и групи (Колева и др., 2024).

ЛИТЕРАТУРА

- АНГЕЛОВ, К. (2022).** *Етнопсихологически модел на координационно-образователни политики в България (1989 – 2019)* [Неиздадена докторска дисертация]. Софийски университет „Св. Климент Охридски“.
- АНДРЕЕВА, А. (2017).** *Етнопсихологически модел на рефлексивна картина за квалификация на учителя* [Неиздадена докторска дисертация]. Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

- БЛАГОМИЛОВА, Г. (2013).** *Педагогическа технология на развлечението в междуетническа среда (в условията на детската градина)* [Неиздадена докторска дисертация]. Софийски университет „Св. Климент Охридски“.
- БОГДАНОВ, Г. (2016).** *Етнопсихологически аспекти на социално-образователните функции на Фейсбук у нас (2008-2013)* [Докторска дисертация]. Софийски университет „Св. Климент Охридски“.
- ВИТАНОВА, Е. (2021).** *Съвременни интеркултурни образователни програми за етнографски и исторически музеи в България* [Неиздадена докторска дисертация]. Софийски университет „Св. Климент Охридски“.
- ЗАРЕВ, П. (2017).** *Рефлексивен модел на учителя за социокултурна компетентност* [Неиздадена докторска дисертация]. Софийски университет „Св. Климент Охридски“.
- КАМЕНОВ, Л. (2021).** *Рефлексивна картина на дискриминационните фактори в сферата на средното образование (2012 – 2017)* [Неиздадена докторска дисертация]. Софийски университет „Св. Климент Охридски“.
- КОЛЕВА, И. (1993).** *Дете – Учител – Околна среда.* София.
- КОЛЕВА, И. (1997).** *Аз променям света (Авторската детска градина: предизвикателство и необходимост).* Шумен.
- ЛЕГУРСКА, М. (2013).** *Рефлексивна педагогическа технология по правата на детето* [Неиздадена докторска дисертация]. Софийски университет „Св. Климент Охридски“.
- KOLEVA, I. (1990).** *Socialization, Reflection, Situations.* Sofia.
- KOLEVA, I. (2008).** *Ethnopsychological model of educational interaction.* Sofia – first edition.
- KOLEVA, I., M. LEGURSKA, G. BOGOMILOVA, G. BOGDANOV, K. ANGELOV, D. ANDREEVA, P. ZAREV, E. VITANOVA, L. KAMENOV, K. ANGELOV, M. KURMANBEKOVA (2024).** *The reflexive approach. Ethno-psychological-pedagogical projections and paradigms (scientific contributions in the period 1990-2023).* Sofia, University publishing house „St. Kliment Ohridski“.
- KURMANBEKOVA, M. (2023).** *Preparation of a Future Teacher-Psychologist for the Involvement of Adolescents in Project Research Activities* [Неиздадена докторска дисертация]. Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Информация за автора

Име с научна степен и длъжност на автора: гл. ас. д-р Станислав Петров Пандин

Персонален изследователски номер: ORCID ID: 0000-0001-8962-2460

Образователна институция: Тракийски университет – Стара Загора

Контакти: E-mail: stanislav.pandin@trakia-uni.bg